

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านภาคใต้ในการใช้ตำรับยาที่มีกระท่อม
เป็นส่วนประกอบแก้อาการเลือดลม

TRADITIONAL HEALERS' WISDOM IN SOUTHERN THAILAND ON THE USE OF
KRATOM-BASED FORMULATIONS FOR TREATING BLOOD AND WIND
DISORDERS

จุฑามาศ บัญชาการ, คุณัญญา สมเพชร และ อรทัย เนียมสุวรรณ*
Juthamas Banchakan, Kunanya Sompetch and Oratai Neamsuvan*

คณะการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
Faculty of Traditional Thai Medicine, Prince of Songkla University

Received: 22 September 2025

Revised: 25 December 2025

Accepted: 25 December 2025

บทคัดย่อ

ภาคใต้เป็นสังคมเกษตรกรรม ประชาชนต้องใช้แรงงานหนัก จึงส่งผลต่อปัญหาสุขภาพหลายด้าน อาการผิดปกติทางเลือดลมเป็นอาการที่พบได้บ่อย ประชาชนใช้พืชพื้นบ้านคือกระท่อมในการดูแลสุขภาพ อย่างไรก็ตามการใช้สมุนไพรโดยหมอพื้นบ้านมักเป็นตำรับยาดังนั้นงานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาความหลากหลายของสมุนไพรในตำรับยาที่มีกระท่อมเป็นส่วนประกอบเพื่อแก้อาการเลือดลม และ (2) ศึกษาภูมิปัญญาในตำรับยาที่มีกระท่อมเป็นส่วนประกอบ เพื่อใช้รักษากลุ่มอาการเลือดลมของหมอพื้นบ้านภาคใต้ในพื้นที่ 6 จังหวัด ที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับศาสนาพุทธ โดยคัดเลือกหมอพื้นบ้าน 16 ราย สัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับตำรับยา วิธีการใช้และสรรพคุณ วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการแจกแจงความถี่และร้อยละ

ผลการศึกษาพบสมุนไพรที่ใช้ประกอบตำรับยา 58 ชนิด รวมกระท่อม มีตำรับยาทั้งหมด 19 ตำรับ เป็นตำรับยาเดี่ยว 4 ตำรับ ตำรับยาผสม 15 ตำรับ แบ่งตำรับยาตามสรรพคุณออกเป็น 5 กลุ่ม คือ บำรุงกำลัง 11 ตำรับ เจริญอาหาร บำรุงเลือด-แก้ลม แก้อาการคันโลหิตสูง ขับลม-กระจายลม กลุ่มละ 3 ตำรับเท่ากัน ทั้งนี้สมุนไพร 1 ตำรับมีสรรพคุณ

* Corresponding author: อรทัย เนียมสุวรรณ

Email: oratai.n@psu.ac.th

มากกว่า 1 อย่าง หากพิจารณาที่โครงสร้างยาไทยพบว่ากระท่อมเป็นตัวยาลึกใน 6 ตำรับ (ร้อยละ 31.58) ตัวยารองใน 8 ตำรับ (ร้อยละ 42.11) และตัวยาประกอบใน 5 ตำรับ การศึกษานี้สะท้อนให้เห็นว่ากระท่อมยังมีประโยชน์ในกลุ่มหมอพื้นบ้าน การส่งเสริมการใช้จะช่วยส่งเสริมคุณค่าของพืชท้องถิ่นต่อไป

คำสำคัญ: กระท่อม, สมุนไพร, อาการเลือดลม, ภาควิชา

Abstract

The southern region of Thailand is an agricultural society where people engage in heavy physical labor, which leads to various health problems. Disorders related to the blood and wind elements are common. Local people use *Kratom* (*Mitragyna speciosa* (Korth.) Havil.), a native plant, for health care. However, traditional healers usually apply medicinal herbs in the form of polyherbal formulations. Therefore, this study aimed to (1) investigate the diversity of medicinal herbs in formulations containing kratom used for treating blood and wind disorders, and (2) document the traditional knowledge of these kratom-based formulations used by traditional healers in six southern provinces with lifestyles strongly influenced by Buddhism. Sixteen traditional healers were purposively selected and interviewed to obtain key information on the formulations, methods of preparation and use, and therapeutic properties. Data were analyzed qualitatively by frequency and percentage.

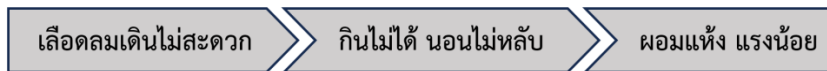
The study identified 58 species of medicinal herbs used in formulations, including kratom. A total of 19 formulations were recorded: 4 single-herb and 15 multi-herb recipes. These were classified into five therapeutic groups: 11 for energy restoration, and 3 each for appetite stimulation, blood and wind disorders, hypertension, and wind dispersion. Notably, a single formulation often exhibited multiple therapeutic properties. Based on the framework of traditional Thai medicine, kratom was used as the principal ingredient in 6 formulations (31.58%), a secondary ingredient in 8 formulations (42.11%), and

a supplementary ingredient in 5 formulations. This study reflects the continued importance of kratom in folk healing practices. Promoting its use will contribute to strengthening the cultural and medicinal value of local plants.

Keywords: Kratom, Herbs, Blood and Wind-Related Disorders, Southern Thailand

บทนำ

ประเทศไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมซึ่งต้องพึ่งพาแรงงานเป็นหลัก ดังนั้นภาวะสุขภาพจึงส่งผลโดยตรงต่อการใช้ชีวิตและการทำงาน คนไทยสมัยโบราณมีวลีที่อธิบายถึงอาการเจ็บป่วยที่กระทบต่อการทำงานได้อย่างครอบคลุมและเชื่อมโยงกัน ได้แก่ “กินไม่ได้ นอนไม่หลับ” “ผอมแห้งแรงน้อย” และ “เลือดลม เดินไม่สะดวก” (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ของวลีอาการผิดปกติทางสุขภาพที่เกี่ยวกับการใช้แรงงาน

ทางการแพทย์แผนไทยเชื่อว่าร่างกายประกอบด้วยธาตุทั้งสี่ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม และไฟ ซึ่งเป็นมหาธาตุรูปที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ ธาตุทั้งสี่ทำงานเชื่อมโยงกันโดยธาตุดินเป็นส่วนหนึ่งของร่างกายที่แข็งและอ่อนนุ่ม ธาตุน้ำทำหน้าที่หล่อเลี้ยงและไหลเวียน ธาตุลมเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวและการพัดพา และธาตุไฟสร้างความอบอุ่นในร่างกาย ทางแพทย์แผนไทยถือว่าเลือดเป็นตัวแทนของธาตุไฟเนื่องจากมีคุณสมบัติที่เกี่ยวข้องกับความร้อน

จากลักษณะของธาตุลมมีการเคลื่อนไหว หมุนเวียนและพัดพา ธาตุลมจะเกิดการพัดหรือเคลื่อนได้นั้นต้องอาศัยกำลังจากธาตุไฟหรือความร้อนในการเคลื่อนไป เมื่อลมเคลื่อนไปจะพัดพาความร้อนและน้ำไปด้วย จึงเป็นที่มาของคำว่า “เลือดลม” ส่วนคำว่า “เลือดลมเดินไม่สะดวก” จึงหมายถึงการไหลเวียนของธาตุไฟและธาตุลมที่ผิดปกติ เมื่อการไหลเวียนของธาตุไฟและธาตุลมเกิดการติดขัด มีการไหลเวียนที่ไม่สะดวก ส่งผลให้ธาตุทั้ง 4 ในร่างกายสูญเสียสมดุลในการทำงานร่างกายจึงเกิดความผิดปกติขึ้น เช่น อาการวิงเวียน ปวดศีรษะ ปวดเมื่อย เป็นต้น หากอาการทางกายเหล่านี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจะส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจ จึงทำให้มีอาการกินไม่ได้ นอนไม่หลับ ผอมแห้งแรงน้อยตามมา (ภาพที่ 1)

ดังนั้นหากพิจารณาวิถีชีวิตของคนโบราณที่พึ่งพาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้าน ซึ่งองค์ความรู้อาจได้จากหมอผู้รักษาหรือความเชื่อที่แพร่หลายในสังคม ประชาชนจึงมักรักษาตนเองด้วยการใช้ยาบำรุงร่างกาย บำรุงธาตุ หรือบำรุงโลหิต เพื่อแก้อาการผอมแห้งแรงน้อยและกินไม่ได้ นอกจากนี้ยังมีการใช้ยาช่วยให้เลือดลมเดินสะดวก เพื่อแก้การนอนไม่หลับ และช่วยให้ร่างกายได้รับสารอาหารอย่างทั่วถึง โดยยาที่นิยมใช้เพื่อแก้อาการเหล่านี้มักเป็นยาหอม ยาลม หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า ยาแก้โรคเลือดลมไม่ดี

อย่างไรก็ตาม ทางทฤษฎีการแพทย์แผนไทย ตำราที่อธิบายถึงโรคเลือดและลม มีชื่อเรียกว่า พระคัมภีร์ขวदार มีการกล่าวถึงความสำคัญของเลือดและลมว่า “*สิทธิการริยะ อาจารย์กล่าวไว้ว่า มนุษย์ทั้งหลายจะเกิดสรรพโรคต่างๆ ตั้งแต่คลอดจากครรภ์มารดา トラบเท่าจนอายุชั้ย อาศัยโลหิตแลลม...*” แสดงให้เห็นว่าทางการแพทย์แผนไทยให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อโลหิตและลม อธิบายได้ว่า ธาตุไฟและธาตุลม ซึ่งเป็นธาตุเบาจะเป็นธาตุที่เป็นตัวกระทำให้เกิดความสมดุลกับธาตุหนัก คือ ธาตุดินและธาตุน้ำ การพัฒนาของธาตุลมจะพัฒนาธาตุน้ำและธาตุไฟให้ไปเกิดความอาบเอิบชุ่มชื้น และความอุ่นที่บริบูรณ์ของธาตุดินซึ่งตั้งอยู่กับที่ หากเลือดลมไหลเวียนดี การทำงานของธาตุทั้ง 4 ในร่างกายจะมีความสมดุล

ภาคใต้ถูกปกครองโดยราชอาณาจักรสยามมาอย่างยาวนาน จึงเกิดการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ทางการแพทย์แผนไทยที่เผยแพร่มาพร้อมกับพระพุทธศาสนาเข้ากับความรู้และความเชื่อท้องถิ่น กลายเป็นการแพทย์พื้นบ้านภาคใต้ที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นมาตั้งตำรับยารักษาโรค หรือใช้เป็นสมุนไพรเดี่ยวเพื่อการดูแลสุขภาพตนเอง ตัวอย่างเช่น การศึกษาภูมิปัญญาการรักษาโรคเลือดโรคลมของนายจิ่งลันท์ สิทธิพล หมอพื้นบ้านจังหวัดพังงา พบตำรับยา 19 ตำรับ จำแนกตามสรรพคุณได้ 16 โรค/อาการ คือ โรคเลือด (ประจำเดือนผิดปกติ) โลหิตจาง ไข้ทับระดู ไข้หน้าไฟ โรคลม (วัยทอง) ไข้เพื่อเลือดเพื่อลม ตกขาว ไข้ตานซาง ไข้ติช่าน ท้องผูก ท้องอืด ผื่นเม็ด ไฟลามทุ่ง ฟกช้ำ หอบหืด และอาการอ่อนล้า โดยใช้สมุนไพรทั้งหมด 69 ชนิด และใช้ตำรับยาสมที่มีสมุนไพรมากกว่า 1 ชนิด ทุกตำรับ (สุพรรณิกา สมคุณ และคณะ, 2565)

นอกจากนี้วิถีชีวิตพื้นบ้านภาคใต้ พบว่ามีการใช้กระท่อมในสังคมเกษตรกรรมและผู้ใช้แรงงาน โดยเชื่อว่า “กระท่อมช่วยเพิ่มกำลังในการทำงานและทนต่อการทำงานกลางแจ้งได้ดีตลอดวัน” จากการสำรวจการใช้กระท่อมในภาคใต้พบว่า กระท่อมถูกนำมาเป็นส่วนประกอบในยาสมุนไพรที่เกี่ยวข้องกับระบบเลือดลมโดยเฉพาะ ได้แก่ ช่วยลดความดันโลหิต 7 ตำรับ ช่วยบำรุงกำลัง 2 ตำรับ (สถาบันวิจัยการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, 2558)

กระท่อม (*Mitragyna speciosa* (Korth.) Havil.) เป็นไม้ยืนต้นพื้นถิ่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พบมากในภาคใต้ของประเทศไทย มีสารออกฤทธิ์สำคัญคือ mitragynine และมีฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา เช่น แก้ปวด แก้อักเสบ ระบุประสาท คลายกล้ามเนื้อผ่านการยับยั้งระบบประสาท-กล้ามเนื้อ ด้านโรคอ้วน ด้านมะเร็งเต้านม (Firmansyah et al., 2021)

ในประเทศไทยกระท่อมได้รับการปลดออกจากสถานะยาเสพติด เมื่อ 24 สิงหาคม 2564 และอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติพืชกระท่อม พ.ศ. 2565 ซึ่งส่งเสริมให้เป็นพืชเศรษฐกิจ โดยอนุญาตให้มีการเพาะปลูกเพื่อใช้ในวิถีชุมชน การวิจัยและพัฒนาเพื่อประโยชน์ทางสุขภาพ รวมถึงการใช้ประกอบการรักษาโรคโดยบุคลากรทางการแพทย์ เช่น แพทย์แผนไทยและหมอพื้นบ้าน ดังนั้นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับตำรับยาพื้นบ้านที่มีกระท่อมเป็นส่วนประกอบในการรักษาโรคในระบบเลือดลมจะทำให้ได้ข้อมูลความรู้มากขึ้นสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดเพื่อการยกระดับทางเศรษฐกิจของชุมชน หรือเป็นข้อมูลพื้นฐานการวิจัยตำรับยาต่อยอดในการรักษาโรคต่อไป

ในการศึกษารั้งนี้ คำว่า “อาการเลือดลม” เพื่อใช้สื่อสาร ในการรวบรวมตำรับยา (Operational definition) เป็นนิยามที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้นจากปัญหาการวิจัยและการทบทวนวรรณกรรม โดยกำหนดเป็นความผิดปกติในระบบเลือดและลมที่สัมพันธ์กับการใช้แรงงาน และวลี “กินไม่ได้ นอนไม่หลับ” “พอมแห่งแรงน้อย” และ “เลือดลม เดินไม่สะดวก”

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความหลากหลายของสมุนไพรในตำรับยาที่มีกระท่อมเป็นส่วนประกอบ เพื่อแก้อาการเลือดลม ของหมอพื้นบ้านภาคใต้ในพื้นที่ศึกษา 6 จังหวัด
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในตำรับยาที่มีกระท่อมเป็นส่วนประกอบเพื่อแก้อาการเลือดลม ของหมอพื้นบ้านภาคใต้ในพื้นที่ศึกษา 6 จังหวัด

วิธีดำเนินการวิจัย

1. พื้นที่ศึกษาและผู้ให้ข้อมูล

พื้นที่ศึกษาประกอบด้วย 6 จังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย เป็นตัวแทนพื้นที่ฝั่งอ่าวไทย 3 จังหวัด คือ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช ฝั่งดินดามัน 3 จังหวัด คือ ระนอง พังงา และภูเก็ต จัดอยู่ในเขตบริการสุขภาพที่ 11 กระทรวงสาธารณสุข ซึ่งเป็นพื้นที่

ที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยพุทธ โดยมีกลุ่มเป้าหมาย คือหมอฟันบ้านชาวไทยพุทธและมีประสบการณ์ในการรักษามากกว่า 10 ปี รายชื่อหมอฟันบ้านได้รับการแนะนำเบื้องต้นจากบุคลากรสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด ผู้เข้าร่วมได้รับการคัดเลือกแบบสุ่ม และการสุ่มแบบเจาะจง โดยมีหมอฟันบ้านผ่านเกณฑ์และเข้าร่วม 16 คน คือ จังหวัดชุมพร 1 คน จังหวัดระนอง 3 คน จังหวัดพังงา 3 คน จังหวัดภูเก็ต 2 คน จังหวัดสุราษฎร์ธานี 3 คน จังหวัดนครศรีธรรมราช 4 คน เป็นชาย 12 คน หญิง 4 คน มีอายุระหว่าง 50-91 ปี อายุเฉลี่ย 67.81 ปี

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสอบถามได้รับการพัฒนาตามวัตถุประสงค์งานวิจัย และตรวจสอบดัชนีความสอดคล้องของวัตถุประสงค์ของข้อคำถาม (IOC) โดยผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน ผลการประเมินผ่านเกณฑ์ที่ระดับ 1.0 ทุกข้อ และการวิจัยนี้ได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย คณะการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (เลขที่อนุมัติ: EC.66/TTM.02-001)

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

เก็บข้อมูลที่บ้านของหมอฟันบ้าน โดยมีการแนะนำตัวของผู้วิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัย และการขอความยินยอม ใช้แบบสอบถามเพื่อเก็บข้อมูลหลักเกี่ยวกับ ตำรับยาที่มีกระโจมเป็นส่วนประกอบที่ใช้แก้อาการเลือดลม สมุนไพรประกอบในแต่ละตำรับ ส่วนของพืชที่ใช้ วิธีการเตรียม วิธีการใช้ยา และสรรพคุณ

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนาทางคุณภาพและการสรุปข้อมูลเชิงปริมาณ มีการจัดกลุ่มสาระหลักของเนื้อหา คือ “ประเภทของตำรับยา” “สรรพคุณของตำรับยา” “บทบาทของกระโจมในตำรับยา” การเปรียบเทียบ ในการศึกษาความหลากหลายของสมุนไพรที่เป็นส่วนประกอบในตำรับยา และภูมิปัญญาพื้นบ้านในการตั้งตำรับยาสมุนไพรรักษาโรคเลือดลมที่มีกระโจมเป็นส่วนประกอบ

สรุปผลการวิจัย

1. ความหลากหลายของสมุนไพรที่มีกระโจมเป็นส่วนประกอบเพื่อแก้อาการเลือดลม

พบตำรับยาที่มีกระโจมเป็นส่วนประกอบเพื่อแก้อาการเลือดลมทั้งหมด 19 ตำรับ โดยพบสมุนไพรที่ใช้ประกอบตำรับยา ทั้งหมด 58 ชนิด (ตารางที่ 1) รวมกระโจม จัดเป็นพืชวัตถุ 54 ชนิด (ร้อยละ 93.10) และธาตุวัตถุ 4 ชนิด (ร้อยละ 6.90) สมุนไพรส่วนใหญ่จะใช้เพียง

1 ครั้งใน 1 ตำรับ แต่มีสมุนไพร 11 ชนิด ที่ใช้ซ้ำใน 2 ตำรับ คือ เกาบกะเพร็ด เมล็ดจันทน์ เหน้ําไพล เหน้ํากระชายขาว เหน้ําข่า เหน้ําวานนํ้า แก่นฝาง ข่าพลูทั้งต้น ดีปลี ผักเสี้ยนผีทั้งต้น ผลมะกรูด มีสมุนไพร 5 ชนิดที่มีการใช้ซ้ำใน 3 ตำรับ คือ เกาสะค่าน เหน้ําขมิ้น ต้นตะไคร้ เมล็ดพริกไทย และรากเจตมูลเพลิง มีสมุนไพร 1 ชนิด ใช้ซ้ำใน 4 ตำรับ คือ เดยหอม สมุนไพร 1 ชนิด ใช้ซ้ำใน 10 ตำรับ คือ เหน้ําขิง และกระท่อมถูกนำมาใช้ซ้ำมากที่สุด จำนวน 19 ตำรับ

ตารางที่ 1 ตำรับยาสมุนไพรที่มีกระท่อมเป็นส่วนประกอบเพื่อแก้อาการเลือดลม

ตำรับ ที่*	ส่วนประกอบตำรับยา (จังหวัดที่พบ)	หน้าที่ของ กระท่อม ในตำรับ	รส ประธาน	วิธีเตรียม วิธีใช้	สรรพคุณยาของ หมอพื้นบ้าน
1	ใบสด 2-3 ใบ (ผู้ให้ข้อมูล 3 ราย) (พังงา)	หลัก	สุขุม	เคี้ยวกลืนนํ้า คายกากทิ้ง	บำรุงกำลัง
2	ใบสด 1 กำมือ (ระนอง)	หลัก	สุขุม	บดเป็นผง ทำชา ชง ต้ม	บำรุงกำลัง
3	ใบสด 1 กำมือ (ระนอง)	หลัก	สุขุม	ต้มเดือด เอานํ้า ดื่ม	เจริญอาหาร บำรุงกำลัง
4	ใบกระท่อม ดอกดีปลี ข่าพลู ทั้ง 5 เกา สะค่าน รากเจตมูลเพลิง เหน้ําขิง (ชุมพร)	รอง	สุขุมร้อน	บดผง ละลาย นํ้าผึ้ง รับประทาน	บำรุงธาตุ บำรุงกำลัง
5	ใบกระท่อม ทองพันชั่ง เสดดพังพอนตัวผู้ ต้นกระดุกไค้ดำ ผักเสี้ยนผี (ภูเก็ต)	หลัก	สุขุมเย็น	ต้มเดือด เอานํ้า ดื่ม	ยาชูกำลัง ยาอายุวัฒนะ
6	กระเจียบแดง ใบกระท่อม เหน้ําขิง ใบเดย หอม (ภูเก็ต)	รอง	สุขุมเย็น	ต้มเดือด เอานํ้า ดื่ม	บำรุงกำลัง
7	ใบกระท่อม เหน้ําขมิ้น เหน้ําขิง เหน้ําข่า ต้น ตะไคร้ น้ำตาลโตนด (สุราษฎร์ธานี)	หลัก	ร้อนสุขุม	ต้มเดือด เอานํ้า ดื่ม	บำรุงร่างกายหลัง อาการไข้
8	เหน้ําขิง ใบกระท่อม ต้นตะไคร้ เหน้ําขมิ้น (ผู้ให้ข้อมูล 2 ราย) (สุราษฎร์ธานี)	ประกอบ	ร้อนสุขุม	ต้มเดือด เอานํ้า ดื่ม	ช่วยบำรุงร่างกาย ในระยะฟื้นไข้ ชูกำลัง
9	ใบเชียงดา ใบเดย ใบกระท่อม (สุราษฎร์ ธานี)	ประกอบ	เย็น	ต้มเดือด เอานํ้า ดื่ม	ชูกำลัง ทำงานได้ นานขึ้น
10	หัวใต้ดินกลิ้งกลางดง ใบกระท่อม ราก ปลาไหลเผือก (นครศรีธรรมราช)	รอง	สุขุม	ต้มเดือด เอานํ้า ดื่ม	ช่วยเจริญอาหาร บำรุงกำลัง เป็นยาอายุวัฒนะ
11	ใบสดกระท่อม 1 กำมือ (ระนอง)	หลัก	สุขุม	ต้มเดือด เอานํ้า ดื่ม	ลดความดัน โลหิตสูง

ตารางที่ 1 ตำรับยาสมุนไพรที่มีกระท่อมเป็นส่วนประกอบเพื่อแก้อาการเลือดลม (ต่อ)

ตำรับ ที่*	ส่วนประกอบตำรับยา (จังหวัดที่พบ)	หน้าที่ของ กระท่อม ในตำรับ	รส ประธาน	วิธีเตรียม วิธีใช้	สรรพคุณยาของ หมอยพื้นบ้าน
12 ¹	ใบมะตูม ข้าวพุลูทั้งต้น เหง้าหัวหมู ผักเสี้ยนผีทั้งต้น ผลพริกไทย ใบหนาด ใบ คนทีสอ เหง้าว่านน้ำ เมล็ดจันทน์ ผลพริก ขี้หนู ใบสะเดา เหง้าชิงแห้ง เหง้าขมิ้นอ้อย เหง้าไพล เถาสะค้าน ลำต้นว่านหางช้าง ใบ กระท่อม รากเจตมูลเพลิงแดง (ชุมพร)	ประกอบ	สุขุมร้อน	บดผง ละลายน้ำ ร้อน ต้ม	แก้ลมทุกชนิด
13	เหง้าชิง ใบเตยหอม ต้นตะไคร้ มะกรูด ใบ กระท่อม (พังงา)	ประกอบ	สุขุมเย็น	ต้มเดือด เอาน้ำ ต้ม	แก้ความดัน โลหิตสูง
14 ²	ใบกระท่อม เหง้าชิง ใบเตย (พังงา)	รอง	สุขุมเย็น	บดเป็นผง ทำชา ชงดื่ม	บำรุงเลือดลม ให้ปกติ
15 ³	คอกัว เถาบอระเพ็ด ใบและก้านขลุ ใบ กระท่อม แก่นฝาง (ระนอง)	รอง	เย็นสุขุม	ต้มเดือด เอาต้ม น้ำ	แก้ความดันโลหิต สูง
16	เหง้ากระชายขาว ใบกระท่อม เตยหอมทั้ง ต้น (นครศรีธรรมราช)	รอง	สุขุมเย็น	ต้มเดือด เอาน้ำ ต้ม	บำรุงหัวใจให้ชุ่ม ชื่น ร่างกาย กระปรี้กระเปร่า ขับลม
17	เหง้าชิง ใบบัวบก เหง้าขมิ้น ใบกระท่อม (นครศรีธรรมราช)	ประกอบ	สุขุมเย็น	ต้มเดือด เอาน้ำ ต้ม	กระจายเลือดลม
18	เหง้าชิง เหง้าข่า เหง้าไพล เหง้ากระชาย ขาว สารส้ม ดินประสิว ยาค่า ดีเกลือ กำมะถันเหลือง เมล็ดพริกไทย ราก ตองแตก ฝักคุณ ใบมะกา ใบมะขาม ใบ ส้มป่อย ใบกระท่อม ผลมะกรูด (นครศรีธรรมราช)	รอง	สุขุมเย็น	ต้มเดือด เอาน้ำ ต้ม	ขับลม กระจายเลือดลม
19	เมล็ดพริกไทย ดีปลี (ทั้งต้น) ราก เจตมูลเพลิง เถาสะค้าน เมล็ดจันทน์ เหง้า ว่านน้ำ แก่นขี้เหล็ก รากกำลังวัวเถลิง หัว ตองติง รากมะค่าไก่ แก่นฝาง แก่นแกแล แก่นปฐ ใบกระท่อมเลือด เถาคันแดง ใบ กระท่อม เหง้าชิง เถาวัลย์เปรียง เถาพญา มือเหล็ก เถาบอระเพ็ด (นครศรีธรรมราช)	รอง	สุขุมเย็น	บดเป็นผง ปั่น เป็นลูกกลอน รับประทาน	เจริญอาหาร ช่วยให้มีแรง แก้เลือดลม

* ชื่อตำรับยา: 12¹ ตำรับยาลม 26; 14² ชาชงกระท่อม; 15³ ตำรับยาหมอมัญจาคูร์

2. ตำรับยาที่มีกระท่อมเป็นส่วนประกอบ เพื่อแก้อาการเลือดลม

ในตำรับยาที่ใช้รักษากลุ่มอาการเลือดลมทั้ง 19 ตำรับ เป็นยาเดี่ยว 4 ตำรับ ยาผสม 15 ตำรับ (ตารางที่ 1) สามารถแบ่งตำรับยาตามสรรพคุณได้ 5 กลุ่ม คือ (1) เจริญอาหาร 3 ตำรับ (ร้อยละ 15.79) (2) บำรุงธาตุ บำรุงกำลัง ชูกำลัง อายุวัฒนะ 11 ตำรับ (ร้อยละ 57.89) (3) บำรุงเลือดลม แก้ลมทุกชนิด 3 ตำรับ (ร้อยละ 15.79) (4) แก่ความดันโลหิตสูง 3 ตำรับ (ร้อยละ 15.79) (5) ขับลม กระจายเลือดลม 3 ตำรับ (ร้อยละ 15.79) โดยมียา 3 ตำรับ คือ ตำรับที่ 3, 10 และ 19 ใช้ได้มากกว่า 1 สรรพคุณ (ตารางที่ 2)

เมื่อพิจารณาตำรับยาแก้อาการเลือดลมที่สัมพันธ์กับการใช้แรงงาน พบว่ามี 3 ตำรับ ที่แก้อาการกินไม่ได้ นอนไม่หลับ มี 11 ตำรับที่แก้อาการพอมแห่งแรงน้อย และมี 9 ตำรับที่แก้อาการเลือดลม เดินไม่สะดวก (ตารางที่ 2)

ตำรับยา เตรียมโดยการต้มเดือดด้วยน้ำเปล่า ใช้ดื่ม มากที่สุด คิดเป็น 13 ตำรับ (ร้อยละ 68.42) เตรียมโดยการบดผง ละลายน้ำกระสายต่างๆ 4 ตำรับ (ร้อยละ 21.05) เตรียมเป็นยาลูกกลอน รับประทาน 1 ตำรับ (ร้อยละ 5.26) และเป็นยาเดี่ยว ที่ใช้ใบสด เคี้ยว เอน้ำ กลืน ส่วนกากคายทิ้ง 1 ตำรับ (ร้อยละ 5.26) (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 2 การแบ่งตำรับยาตามสรรพคุณ

กลุ่ม ที่	สรรพคุณ	อาการตามสำนวนไทย	ตำรับที่ (อ้างอิงตารางที่ 1)	ร้อยละ ของตำรับ
1	เจริญอาหาร	กินไม่ได้ นอนไม่หลับ	3, 10, 19	15.79
2	บำรุงธาตุ บำรุงกำลัง ชูกำลัง อายุวัฒนะ	พอมแห่งแรงน้อย	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 19	57.89
3	บำรุงเลือดลม แก้ลมทุกชนิด	เลือดลม เดินไม่สะดวก	12, 14, 19	15.79
4	แก่ความดันโลหิตสูง	เลือดลม เดินไม่สะดวก	11, 13, 15	15.79
5	ขับลม กระจายเลือดลม	เลือดลม เดินไม่สะดวก	16, 17, 18	15.79

อภิปรายผล

1. ความหลากหลายของสมุนไพรที่มีกระท่อมเป็นส่วนประกอบเพื่อแก้อาการเลือดลม

สมุนไพรหรือเภสัชวัตถุที่ใช้ในการตั้งตำรับยา สามารถแบ่งตามประเภท ได้เป็น 2 กลุ่ม โดยพบว่าเป็นพืชวัตถุมากที่สุด รองลงมาคือธาตุวัตถุ ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลความหลากหลายของเภสัชวัตถุ ที่บันทึกไว้ในตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเภสัชกรรม (กองการประกอบโรคศิลป์, 2541)

ในสมุนไพรทั้งหมด 58 ชนิด รวมกระท่อม ที่ใช้ประกอบตำรับยา พบว่าสมุนไพรส่วนใหญ่ (จำนวน 39 ชนิด; ร้อยละ 67.24) จะใช้เพียง 1 ครั้งหรือใช้ใน 1 ตำรับ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าภาคใต้มีความหลากหลายของพืชสมุนไพรที่เจริญได้เองตามธรรมชาติ หรือมีสภาพแวดล้อมเหมาะสมทำให้สมุนไพรที่เป็นพืชปลูกเจริญเติบโตได้ดี หมอพื้นบ้านจึงมีโอกาสเลือกใช้พืชสมุนไพรที่หลากหลายตามประสบการณ์ของตนเองหรือที่พบได้ในชุมชน

อย่างไรก็ตามพืช 15 ชนิด ใน 19 ชนิด ที่มีการใช้ซ้ำใน 2 ตำรับขึ้นไป ได้แก่ เถา บอระเพ็ด เมล็ดจันทน์ เหง้าไพล เหง้าข่า เหง้าว่านน้ำ แก่นฝาง ข้าวพุลั้งต้น ดีปลี ผลมะกรูด เถาสะค่าน เหง้าขมิ้น ต้นตะไคร้ เมล็ดพริกไทย รากเจตมูลเพลิง และเหง้าจิง พบว่าเป็นสมุนไพรที่ใช้บ่อย ในยาสมุนไพรไทย (กองผลิตภัณฑ์สมุนไพร สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, 2566) จึงเป็นเภสัชวัตถุพื้นฐานที่มีขายในร้านขายยาสมุนไพร ทำให้สะดวกต่อหมอพื้นบ้านในการจัดยาจ่ายยา

การพบการใช้กระท่อมในทุกตำรับนั้น เป็นไปตามเกณฑ์การวิจัยการศึกษาในครั้งนี้ แต่อย่างไรก็ตามหากเทียบกับการศึกษาภูมิปัญญาการรักษาโรคเลือดโรคลมของนายจิ่งลันท์ สิทธิพล หมอพื้นบ้านจังหวัดพังงา ภาคใต้ฝั่งอันดามัน กลับไม่พบการใช้กระท่อม (สุพรรณิภา สมคุณ และคณะ, 2565) แต่มีการใช้สมุนไพรอื่นๆซ้ำกับที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ 14 ชนิด แสดงให้เห็นว่าการเลือกใช้สมุนไพรชนิดใดย่อมขึ้นกับประสบการณ์ของหมอ รวมทั้งการศึกษาในจังหวัดพังงานั้นเป็นเป็นการเน้นตำรับยารักษากลุ่มโรค ไม่ได้เน้นตำรับที่ต้องมีกระท่อมเป็นส่วนประกอบ การที่กระท่อมเคยเป็นพืชเสพติดมาก่อนอาจทำให้การเข้าถึงข้อมูลการศึกษาในจังหวัดพังงามีความจำกัด

2. ตำรับยาที่มีกระท่อมเป็นส่วนประกอบ เพื่อใช้รักษากลุ่มอาการเลือดลม

ตำรับยาที่มีกระท่อมเป็นส่วนประกอบเพื่อใช้รักษากลุ่มอาการเลือดลม 19 ตำรับ เป็นตำรับยาเดี่ยว 4 ตำรับ ตำรับยาผสม 15 ตำรับ การนิยามตั้งตำรับยาเป็นยาผสมสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องการรักษาที่ครอบคลุมความผิดปกติของธาตุที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ซึ่งสามารถทราบได้จากการตรวจ วิจัยตามทฤษฎี (กองการประกอบโรคศิลปะ, 2541) แต่การใช้ยาเดี่ยวเป็นแนวคิดในการดูแลสุขภาพเบื้องต้น รักษาโรคหรืออาการทั่วไปที่ไม่รุนแรง เช่นเดียวกับการใช้สมุนไพรในงานสาธารณสุขมูลฐานที่เป็นคำแนะนำการใช้ยาเดี่ยวเพื่อประชาชน (ปัจจุบัน เหมหงษา, 2542)

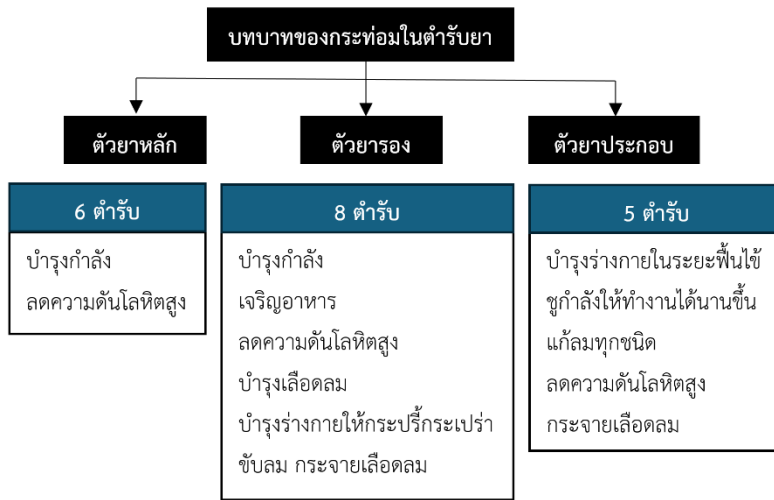
ตำรับยาทั้ง 19 ตำรับ แบ่งตามสรรพคุณเป็น 5 กลุ่ม หากพิจารณาที่สรรพคุณตำรับยากับการแก้อาการทางสำนวนไทย สามารถเทียบเคียงได้ว่าสรรพคุณเจริญอาหาร สอดคล้องกับอาการ “กินไม่ได้นอนไม่หลับ” สรรพคุณบำรุงธาตุ บำรุงกำลัง ชูกำลัง อายุวัฒนะ เทียบเคียงได้กับสำนวน “ผอมแห้งแรงน้อย” และอีก 3 สรรพคุณ คือ บำรุงเลือดลม แก้ลมทุกชนิด แก้ความดันโลหิตสูง และ ขับลม กระจายเลือดลม สอดคล้องกับสำนวน “เลือดลมเดินไม่สะดวก”

ทั้งนี้การพบตำรับยากลุ่มบำรุงกำลังมากที่สุดสอดคล้องกับ ผกากรอง ขวัญข้าว (2565) กล่าวว่า ตำรับยาบำรุงกำลังจะไม่มีในคัมภีร์การแพทย์แผนไทยด้านเวชกรรมไทย แต่จะพบในศาสตร์การแพทย์พื้นบ้าน การศึกษาจากแพทย์พื้นบ้านครั้งนี้อาจเป็นสาเหตุให้พบตำรับยาบำรุงกำลังมากที่สุด

จากการวิเคราะห์สัณฐานของตำรับยาตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทย พบว่าเป็นยารสสุขุม 15 ตำรับ (ร้อยละ 78.95) รสเย็น 2 ตำรับ (ร้อยละ 10.53) รสร้อน 2 ตำรับ (ร้อยละ 10.53) ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของการแพทย์แผนไทยที่ระบุว่า “ยาขนานใดที่ปรุงขึ้นมาแล้ว รสสุขุม ได้แก่ ยาที่เข้าพืช สัตว์ ธาตุที่ไม่ร้อน เช่น โกฐ เทียน กฤษณา กระลำพัก จันทน์เทศ เครื่องเทศที่ไม่ร้อน มาปรุงเป็นยารสสุขุม เช่น ยาหอมอินทจักร์ ยาหอมนวโกฐ ยาสังขวิชัย เป็นต้น ซึ่งมีสรรพคุณแก้ในกองอาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) แก้ไข้ที่ใช้ยารสเย็นไม่ได้ แก้ลมกองละเอียด ลมวิงเวียน ใจสั่นหวนไหว แก้กางโลหิต บำรุงกำลัง ใช้สำหรับแก้ไข้ในกองฤดูหนาว” (นภาพร กิตติศักดิ์ไพรัช, 2564)

หากพิจารณาบทบาทของกระท่อมในตำรับยาแก้อาการเลือดลม (ภาพที่ 2) พบว่ากระท่อมทำหน้าที่เป็นตัวยาลหลัก ใน 6 ตำรับ (ร้อยละ 31.58) ตัวยารองใน 8 ตำรับ (ร้อยละ 42.11) และตัวยาประกอบใน 5 ตำรับ (ร้อยละ 26.32) ทั้งนี้ตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทยได้แบ่งหน้าที่ของสมุนไพรไทยในตำรับยาออกเป็น 4 กลุ่ม คือ (1) ตัวยาลหลัก คือ ตัวยาที่ช่วยบำบัดโรคและไข้ที่เป็นอาการสำคัญของผู้ป่วย (2) ตัวยารอง คือ ตัวยาที่ช่วยในการรักษาเมื่อมีโรคแทรก โรคตาม (3) ตัวยาประกอบ คือ ตัวยาที่ช่วยป้องกันโรคตามและช่วยบำรุง แก่ส่วนที่แพทย์เห็นควร หรืออาจจะใช้เป็นยาคุมฤทธิ์ยาอื่น (4) ตัวยาชูกำลัง ชูรส และแต่งสี ซึ่งการศึกษานี้พบว่าในบทบาทของการเป็นตัวยาลหลักใน 6 ตำรับนั้น กระท่อมเป็นตัวยาลหลักในตำรับยาบำรุงกำลังมากถึง 5 ตำรับ (ร้อยละ 83.33) และอีก 1 ตำรับ (ร้อยละ 16.67) แก้อาการความดันโลหิตสูง สอดคล้องกับการศึกษาของสถาบันวิจัยการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก (2558) ที่พบว่ากระท่อมใช้เป็นส่วนประกอบในยาสมุนไพรเกี่ยวกับระบบเลือดลม ได้แก่ ช่วยลดความดันโลหิต 7 ตำรับ ช่วยบำรุงกำลัง 2 ตำรับ เป็นที่น่าสังเกตว่าตำรับยาบำรุงกำลัง ที่มีกระท่อมเป็นส่วนประกอบทั้งหมด 5 ตำรับนั้น กระท่อมใช้เป็นยาเดี่ยว 3 ตำรับ สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวใต้ที่เป็นเกษตรกร ที่ใช้ใบกระท่อมในเวลากลางวัน เพื่อช่วยเพิ่มกำลังในการทำงาน สามารถทนต่อสภาพอากาศที่ร้อนได้ตลอดวัน (สถาบันสำรวจและติดตามการปลูกพืชเสพติด สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด กระทรวงยุติธรรม, 2562) นอกจากนั้นยังสอดคล้องกับฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา คือ mitragynine ในกระท่อมที่มีฤทธิ์ต้านซึมเศร้า ลดความเครียด โดยทำให้รู้สึกตื่นตัว มีแรง และอารมณ์ดีขึ้น ได้ที่ขนาดต่ำ (Hossain et al., 2023) และฤทธิ์ลดปวดเส้นประสาท (Farkas et al., 2022) ซึ่งช่วยทำให้มีแรงทำงานเพิ่มขึ้นทางอ้อม

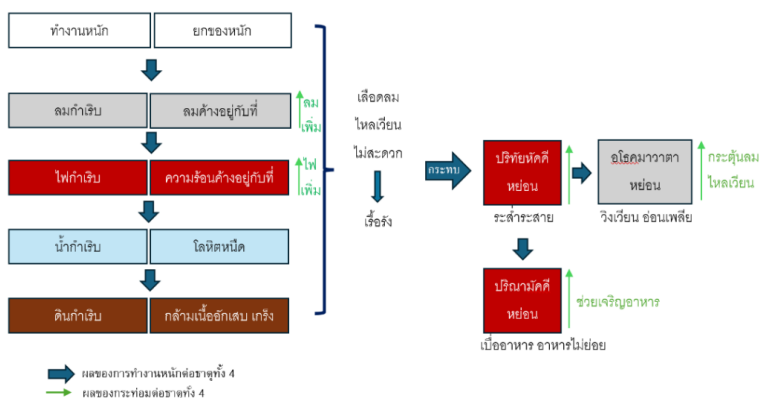
ในบทบาทของกระท่อมที่เป็นตัวยารองและตัวยาประกอบซึ่งพบมากถึง 13 ตำรับ (ร้อยละ 68.42) เป็นตัวยาที่ช่วยส่งเสริมการทำงานของตัวยาอื่นๆ ที่มีสรรพคุณหลักในการขับลม การจายลม แล้วส่งผลให้การไหลเวียนของเลือดดีขึ้น

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดสรุปบพบาพกระท่อมในตำรับยาจากการศึกษา

การทำงานหนัก หรือทำการเกินกำลังเป็นหนึ่งในมูลเหตุการเกิดโรคทางการแพทย์แผนไทย โดยปกติแล้วการทำงานเกินกำลัง คือการทำงานที่หนักเกินกว่าปกติ ส่งผลให้ธาตุลมกำเริบ ตามทฤษฎีคู่ธาตุหากธาตุลมกำเริบ ธาตุไฟซึ่งเป็นคู่ธาตุจะเกิดการกำเริบตาม เช่น การยกของหนักเกินกว่าปกติที่สามารถทำได้ จะทำให้ธาตุลมกำเริบค้างอยู่กับที่ ธาตุไฟซึ่งเป็นคู่ธาตุจะมีการกำเริบตามและค้างอยู่ในบริเวณเดียวกัน ส่งผลกระทบต่อธาตุดินและธาตุน้ำ คือ มั่งส้างและโลหิตตั้งกำเริบ เกิดเป็นอาการกล้ามเนื้ออักเสบ คือมีความแข็งเกร็ง มีความร้อนมากกว่าปกติ และอาจมีสีผิวที่แดงหรือเข้มขึ้นในบริเวณนั้น กลไกดังกล่าวบ่งบอกถึงการไหลเวียนที่ไม่เป็นไปตามปกติของเลือดลมในบริเวณนั้น หากร่างกายไม่สามารถปรับสมดุลให้เกิดการไหลเวียนตามปกติในบริเวณนั้นได้ หรือเกิดการไหลเวียนที่ติดขัดต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาน จะส่งผลกระทบต่อการไหลเวียนของเลือดลมบริเวณใกล้เคียงรวมถึงส่งผลกระทบต่อการไหลเวียนของเลือดลมทั่วร่างกาย เมื่อเลือดลมในร่างกายไหลเวียนไม่สะดวกเกิดเป็นความรู้สึกไม่สบายกาย ไม่สบายใจ กระบปริทัยหัดคี่ที่ระส่ำระสายออกจากหัวใจ ซึ่งเป็นธาตุไฟที่ทำงานคู่กับลมอโรคมาวาตาที่พัดไปยังอวัยวะน้อยใหญ่ทั่วร่างกาย ทำให้มีอาการวิงเวียน ปวดศีรษะ อ่อนเพลีย ไม่มีแรง เป็นต้น นอกจากนี้การที่ปริทัยหัดคี่ได้รับการกระทบจะส่งผลกระทบต่อไปยังไฟปริณามัคคี ทำให้มีอาการเบื่ออาหาร อาหารไม่ย่อย หรือระบบการย่อยอาหารไม่ปกติ (ภาพที่ 3)

หากพิจารณากลไกการออกฤทธิ์ของกระท่อมซึ่งมีรสเมาเปื้อนที่ส่งผลต่อธาตุทั้ง 4 โดยรสเมาเปื้อนจะกระตุ้นธาตุไฟให้เพิ่มขึ้นทันที ดัดขึ้นเร็วและแรง ธาตุลมซึ่งเป็นคู่ธาตุกันจึงเพิ่มขึ้นและพัดแรงด้วย ส่งผลให้ธาตุน้ำตกลงด้านล่าง และธาตุดินมีความร้อนเพิ่มขึ้น ทำให้ธาตุลมที่มีการติดขัดเกิดการเคลื่อนไหว ธาตุไฟที่เพิ่มขึ้นทำให้ธาตุลมมีกำลังในการไหลเวียนทั่วร่างกาย ส่งผลให้ธาตุน้ำและธาตุดินบริบูรณ์ เมื่อธาตุทั้ง 4 สามารถปรับสู่สภาพสมดุล ทำให้สามารถนอนหลับ รับประทานอาหารได้ตามปกติ ไม่มีอาการอ่อนเพลีย ร่างกายมีกำลังตามปกติ (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 แสดงกลไกการเกิดอาการเลือดลมทางการแพทย์แผนไทย และการแก้อาการด้วยกระท่อม

จากการพิจารณาข้อมูลตำรับยาสมุนไพรทั้งหมด พบว่ามี 3 ตำรับ ที่น่าสนใจในการนำไปพัฒนาต่อยอดเพื่อการรักษาทางคลินิก คือ (1) ตำรับยาที่ 4 ใบกระท่อม ดอกติปลี ข้าวพุล ทั้ง 5 เถาสะค่าน รากเจตมูลเพลิง เหง้าขิง สรรพคุณบำรุงธาตุ บำรุงกำลัง เนื่องจากเป็นตำรับยาที่ประยุกต์จากยาในบัญชียาหลักแห่งชาติ คือ เบญจกูล ที่ประกอบด้วย ติปลี ข้าวพุล สะค่าน เจตมูลเพลิง ขิง มีสรรพคุณช่วยบำรุงธาตุ จึงเป็นตำรับยาที่ง่ายต่อการยอมรับในการดำเนินการทางวิชาการเพื่อการวิจัยต่อไป (2) ตำรับยาที่ 8 เหง้าขิง ใบกระท่อม ต้นตะไคร้ เหง้าขมิ้น มีสรรพคุณช่วยบำรุงร่างกายในระยะฟื้นฟู เนื่องจากมีผู้ให้ข้อมูลมากกว่า 1 ราย และ (3) ตำรับยาที่ 13 เหง้าขิง ใบเตยหอม ต้นตะไคร้ มะกรูด ใบกระท่อม สรรพคุณแก้ความดันโลหิตสูง เนื่องจากเป็นพืชสมุนไพรที่สามารถหาได้ง่ายในครัวเรือน และเป็นการดูแลสุขภาพเบื้องต้นได้ ในโรคไม่ติดต่อเรื้อรังที่พบบ่อยในปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

ถึงแม้กระท่อมจะเป็นพืชท้องถิ่นของภาคใต้และใช้ในภูมิปัญญาภาคใต้ แต่ได้รับความนิยมตามวัฒนธรรมและจากหมอพั้นบ้านเท่านั้น ยังไม่มีนโยบายการใช้ในคลินิกแพทย์แผนไทยของกระทรวงสาธารณสุขอย่างชัดเจน ดังนั้นการประเมินและเลือกตำรับที่มีศักยภาพเพื่อวิจัยต่อด้านฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาและการวิจัยคลินิก และใช้ในคลินิกของสถานศึกษาที่มีหลักสูตรการแพทย์แผนไทย จึงจะมีความเป็นไปได้ในการอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาพื้นบ้านภาคใต้ต่อไป

อย่างไรก็ตามงานวิจัยนี้มีข้อจำกัด คือจำนวนหมอพั้นบ้านผู้ให้ข้อมูล และจำนวนหมอยืนยันการใช้ซ้ำในแต่ละตำรับ หากมีการศึกษาเพิ่มเติมโดยใช้ตำรับยาเดิมเป็นข้อมูลหลักและออกแบบการเก็บข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ผลแบบพฤกษศาสตร์พื้นบ้านเชิงปริมาณ (Ethnobotanical indices) จะได้ข้อมูลที่น่าสนใจมากขึ้น นอกจากนั้นยังมีข้อจำกัดในการเก็บข้อมูลการวินิจฉัยผู้ป่วยเพื่อให้ทราบว่าแต่ละตำรับยาควรจ่ายให้ผู้ป่วยที่มีอาการเฉพาะแบบใด ซึ่งเป็นช่องว่างที่ผู้สนใจสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณทุนสนับสนุนวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (กองทุนส่งเสริม ววน.) และ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ คำรับรองเลขที่ TTM6601157a และข้อมูลจากโครงการวิจัยย่อย เรื่องการสำรวจตำรับยาพื้นบ้านที่มีกระท่อมเป็นส่วนประกอบจากภูมิปัญญาหมอพั้นบ้านภาคใต้

เอกสารอ้างอิง

- กองการประกอบโรคศิลปะ. (2541). ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเภสัชกรรม. นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข.
- กองผลิตภัณฑ์สมุนไพร สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา. (2566). **บัญชียาหลักแห่งชาติ**
- ด้านสมุนไพร พ.ศ. 2566.** สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2567, จาก <https://shorturl.at/ghDhd>.
- นภาพร กิตติศักดิ์ไพรัช. (2564). วิเคราะห์การใช้ยาตามพหุฐานญาติกับร่ายตามคัมภีร์แพทย์แผนไทย. **วารสารวิจัยธรรมศึกษา**, 4(1), 29-38.

- ปัจจุบัน เหมหงษา. (2542). **สมุนไพรในงานสาธารณสุขมูลฐาน**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการสาธารณสุขมูลฐาน.
- ผกากรอง ขวัญข้าว. (2565). **ยาบำรุงกำลัง ของดีที่คนลืม : ซิรียาไทย**. สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2567, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=qewZhvaeZ1A>.
- สถาบันวิจัยการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. (2558). **การศึกษาประสิทธิผลและความปลอดภัยของพืชกระท่อมในการรักษาโรค**. รายงานการวิจัย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข.
- สุพรรณิกา สมคุณ, บดินทร์ ชาดะเวที, วัฒนาภรณ์ สมนึก, ชญาภาณท์ ปาโต และ ญัฐนิชา สุยะ. (2565). การศึกษาภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านไทยในการรักษาโรคเลือดโรคลม: กรณีศึกษาหมออินทร์ สิทธิพล อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา. **วารสารการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก**, 20(3), 551-570.
- สถาบันสำรวจและติดตามการปลูกพืชเสพติด สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด กระทรวงยุติธรรม. (2562). **เอกสารวิชาการ พืชกระท่อม: การใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ชุมชน และงานวิจัยเกี่ยวกับพืชกระท่อม เพื่อกำหนดนโยบายการแก้ไขปัญ หาพืชกระท่อมของประเทศไทย**. เชียงใหม่: บริษัท ทรีโอ แอดเวอร์ไทซิง แอนด์ มีเดีย จำกัด.
- Farkas, D. J., Foss, J. D., Ward, S. J., & Rawls, S. M. (2022). Kratom alkaloid mitragynine: inhibition of chemotherapy-induced peripheral neuropathy in mice is dependent on sex and active adrenergic and opioid receptors. **IBRO Neuroscience Reports**, 13, 198-206.
- Firmansyah, A., Sundalian, M., & Taufiq, M. (2021). Kratom (*Mitragyna speciosa* korth) for a new medicinal: A review of pharmacological and compound analysis. **Biointerface Research in Applied Chemistry**, 11(2), 9704-9718.
- Hossain, R., Sultana, A., Nuinoon, M., Noonong, K., Tangpong, J., Hossain, K. H., & Rahman, M. A. (2023). A critical review of the neuropharmacological effects of kratom: an insight from the functional array of identified natural compounds. **Molecules**, 28(21), 7372.